

פרק ראשון – מאימתי

שנינו במסכת ברכות (א) 'מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים ושאלה בברכת השנים', כלומר מזכירים גבורותיו של הקב"ה שמוריד גשמים באמירת 'משיב הרוח ומוריד הגשם' בברכת מחה המתים, ואילו שאלת ובקשת הגשמים 'ותן טל ומטר לברכה' נאמרת בברכת מברך השנים. שאלה והזכרה אלו אינן אלא בימות הגשמים, המשניות להלן יבארו אלו ימים הם ימות הגשמים לענין זה.

משנה

מבררת המשנה: מאימתי מזכירין גבורות גשמים – גבורתו של הקב"ה שמישיב הרוח ומוריד הגשם. רבי אליעזר אומר, מיום טוב הראשון של חג הסוכות. רבי יהושע אומר, מיום טוב האחרון של חג – משמיני עצרת שהוא יום טוב אחרון של חג הסוכות. אמר לו רבי יהושע לרבי אליעזר, הואיל ואין הגשמים אלא סימן קללה כחג הסוכות, שנראה שהקב"ה מוריד את הגשמים מפני שאין רצונו שנקיים מצות סוכה, אם כן למה לדעתך הוא מזכיר בתפילה את הגשמים, והרי מתוך שמזכירים נראה שמתפלל שיבואו בחג. אמר לו רבי אליעזר לרבי יהושע, אף אני לא אומרתי לשאל – לבקש מהקב"ה בחג שיריד גשמים, כיון שהם אכן סימן קללה בחג, אלא להזכיר גבורותיו של הקב"ה שהוא משיב הרוח ומוריד הגשם בעונתו, כלומר שמוריד גשמים בזמנם לאחר החג. אמר לו רבי יהושע לרבי אליעזר, אם כן שאין בהזכרת הגשמים אלא הזכרת שבחו וגבורתו של הקב"ה, שמוריד גשמים בזמנם, לעולם יהא מזכיר, ומדוע חיוב הזכרת הגשמים נקבע לימות הגשמים ולא בימות החמה.

דין נוסף: אין שואלין את הגשמים – אין מבקשים מהקב"ה שיוריד גשמים, אלא סמוך לגשמים – לימות הגשמים. המשנה מביאה דעה נוספת בענין זמן הזכרת הגשמים: רבי יהודה אומר, שליח ציבור העובר לפני התיבה ביום טוב האחרון של חג – שמיני עצרת, האחרון המתפלל תפילת מוסף מזכיר גבורות גשמים, ואילו הראשון המתפלל תפילת שחרית אינו מזכיר את הגשמים. ולענין זמן הפסקת זכירת גשמים הדין הוא, ששליח ציבור העובר לפני התיבה ביום טוב הראשון של פסח, הראשון המתפלל תפילת שחרית מזכיר עדיין גבורות גשמים, והאחרון המתפלל תפילת מוסף אינו מזכיר.

נמרא

מלשון המשנה 'מאימתי מזכירין' משמע שעצם הדין שמזכירים גבורות גשמים היה פשוט לו לתנא. ולא נותר לברר אלא מאימתי מתחילים להזכיר. מקשה הגמרא: תנא היבא קאי (היכן עומד התנא) דקתני מאימתי, כלומר, היכן מצאנו במשנה את דין הזכרת גבורות גשמים, שעליו מתייחסת שאלה זו. מתרצת הגמרא: תנא הוה קאי – התנא אמר כאן את דבריו כהמשך למשנה במסכת ברכות (א), דקתני, מזכירין גבורות גשמים בברכת תחיית המתים, ושואלין הגשמים בברכת השנים, והקדילה מזכירים בברכת חזון הדעת, ושם הודיענו התנא חיוב הזכרת גשמים, ולכך קתני במשנה שלפנינו, מאימתי מזכירין גבורות

גשמים שנתפרש חיוב הזכרתם במסכת ברכות. מקשה הגמרא: וליהני הוה, מאי שנא דשכניה עד הוה – היה לו לתנא לשנות את דבריו אודות זמן הזכרת גשמים במסכת ברכות (שבסדר זרעים) סמוך למקום ששנה את חיוב ההזכרה, ולא להמתין ולברר את זמן ההזכרה עד מסכת תענית שבסדר מועד. מתרצת הגמרא: אלא תנא ממסכת ראש השנה סליק ועולה, דתנן (רי"ה טו) ויחג הסוכות נידונין על המים – על כמות הגשמים שתרד במשך השנה, ואידי דתנא – ואגב שנשנה שם ויחג נידונין על המים, סבר התנא שצריך להזכיר את הגשמים בחג כדי לרצות עליהם שירידתם תהא לברכה, לכך תנא במסכת תענית הסמוכה למסכת ראש השנה, מאימתי מזכירין גבורות גשמים, לומר שמחוג הסוכות ואילך מזכירים את הגשמים. הגמרא מבררת מהו לשון 'גבורות' הנאמר במשנה. שואלת הגמרא: וליהני מאימתי מזכירין על הגשמים, מאי לשון גבורות גשמים, שמשמע שיש בהורדת גשמים גבורה מיוחדת של הקב"ה. משיבה הגמרא: אמר רבי יוחנן, מפני שהגשמים יורדין כגבורה ובכח כדי שיכנסו לארץ וירוו אותה, שנאמר (איוב ה ט) 'עשה גדלות (עד אין) [ואין] חקר, (ו)נפלאות עד אין מספר, ובתיב בסמוך לו (שם ה ט) 'הנחן מטר על פני ארץ ושלח מים על פני הוצות', כלומר שירידת המטר היא גדולתו של הקב"ה. שואלת הגמרא: מאי משמע – אמנם למדנו מהפסוק שירידת גשמים היא גדולתו של הקב"ה, אך היכן מצאנו בה ענין גבורה. משיבה הגמרא: אמר רבה בר שילא, אתיא – דבר זה נלמד 'חקר' 'חקר' בגזירה שוה, ירידת גשמים מזכיריתו של עולם, בתיב הוה בפסוק שהובא לעיל בירידת גשמים 'עשה גדלות (עד אין) [ואין] חקר', ובתיב הוה בברייתו של עולם (ישעיה מ כח) 'הלא ידעת אם לא שמעת אליה עולם ה' בורא קצות הארץ, לא יינה ולא יינע אין חקר לתבונתו', הרי שאף בברייתו של עולם נזכר לשון 'חקר', ובתיב במקום אחר בענין בריאת העולם (תהלים סה ז) 'מבין הרים כבחו נאור כגבורה' הרי שהעולם נברא כגבורה, ויש ללמוד שאף ירידת גשמים שנאמר בה לשון 'חקר' היא גבורתו של הקב"ה, ולכך נקט התנא במשנה לשון 'גבורות גשמים'. הגמרא מביאה מקור לזכירת גשמים בתפילה. מבררת הגמרא: ומנא לן דבתפלה – מנן שחיוב הזכרת גשמים הוא בתפילה דווקא. משיבה הגמרא: דתנא על הפסוק (דברים יא ג) 'לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם', איזו היא עבודה שהיא כלב בלבד ללא פעולה חיצונית, הוי אומר זו תפלה, שצריך להתפלל בכוונת הלב, ובתיב בתורה – בפסוק שלאחריו (שם יא ד) 'ונתתי מטר ארצכם בעת יורה ומלקוש', ומסמיכות הפסוקים למדו שבתפילה מזכירים גבורות גשמים. אמר רבי יוחנן, שלשה כפיתחות של אוצרות טובים נמצאים בידו של הקדוש ברוך הוא, שלא נמסרו ביד שליח להיות ממונה עליהם, ואלו הן: א. מפתח של הורדת גשמים. ב. מפתח של חיה ויולדת לקבוע שתלד. ג. מפתח של תחיית המתים – הכח להחיות מתים. ומבאר הגמרא את מקור הדברים: מפתח של גשמים, דבתיב (דברים כח יג) 'פתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים, לתת מטר ארצך בעתו', הרי שמפתח של גשמים נמצא רק בידי הקב"ה והוא שבכחו להורידם. מפתח של חיה מנין, דבתיב (בראשית ל כב) 'ויברך אלהים את רחל וישמע'

תענית דף ב עמוד ב תלמוד בבלי המבואר "שפה ברורה – עוז והדר" (ליום שישי) קנה

רבי אומר, אומר אני, משעה שפסקי לשהל – מחג הפסח שפוסק
לבקש בתפילה יתן טל ומטר, כך מאותה שעה מפסיק להזכרה –
מלחזיר גבורות גשמים, ואינו רשאי להזכירם בימות הקיץ כיון
שאין זה זמנם, ואם כן גם בחג הסוכות אינו מזכיר שאין זה זמנם
הואיל והגשמים בחג סימן קללה. רבי יהודה בן בתירה אומר, בשני
בָּחַג הוא מְזַכֵּר – מתחילים להזכיר גבורות גשמים ביום השני של
חג הסוכות. רבי עקיבא אומר, בשני בָּחַג הוא מְזַכֵּר – ביום השישי
של החג מתחילים להזכיר וטעמם יתבאר בגמרא להלן.
רבי יהודה משום רבי יהושע אומר, שליח ציבור העובר לפני התיבה
ביום טוב האחרון של חג הסוכות ושמיני עצרת, האחרון –
המתפלל תפילת מוסף מְזַכֵּר גבורות גשמים, והראשון – המתפלל
שחרית אינו מְזַכֵּר. והעובר לפני התיבה ביום טוב ראשון של פסח,
הראשון – המתפלל תפילת שחרית, מְזַכֵּר עדיין גבורות גשמים,
והאחרון – המתפלל מוסף, כבר אינו מְזַכֵּר, שמתפילת מוסף של
שמיני עצרת מתחילים להזכיר גבורות גשמים, ומפסיקים להזכיר
במוסף של יום טוב ראשון של פסח.
מקשה הגמרא: שפיר קאמר ליה – יפה אמר לו רבי אליעזר לרבי
יהושע, שבהזכרת גשמים לחוד אין סימן קללה, ובתחיית המתים
שמוזכרים כל השנה אף שאינה אלא בזמנה, ומה יענה רבי יהושע
על כך. אמר לך רבי יהושע, בשלמא – מובן דבר זה שתחיית המתים
מְזַכֵּר כל ימות השנה, כדכילי יומא ומניה הוא – שכל יום ראוי
שתקיים בו, ואינה קבועה לזמן מסוים, אלא נְשָׂאִים, וכי כל אמת
דאיתין ומניהו היא – בכל עת שירדו הוא הזמן הראוי להם, והתנן
(להלן יב), יצא חודש ניסן ודרדו נְשָׂאִים סימן קללה הם, שנאמר
בהזכחת שמואל את בני ישראל על שביקשו מלך (שמואל א' יב)
והלא קציר חטים היום וגו' אקרא אל ה' ויתן קלות ומטר ודעו
וראו כי רעתכם רבה, הרי גשמים היורדים בימות החמה סימן
קללה הם, ולכן אין מזכירים גשמים רק בזמן הראוי להם.
הגמרא ממשיכה לבאר את הברייתא. שנינו בברייתא: רבי יהודה
בן בתירה אומר, בשני בָּחַג הוא מְזַכֵּר. שואלת הגמרא: מאי מעמא
דרבי יהודה בן בתירה. מבארת הגמרא: דתניא, רבי יהודה בן בתירה
אומר, נאמר בקרבנות יום שני של חג הסוכות (במדבר כט יט),
'מלבד עלת התמיד ומנחתה ונספיהם' בלשון רבים, ולא נאמר
'ונסכיה' כבשאר הימים, ויש כאן אות מ"ם מיותרת, ונאמר
בקרבנות של יום שני 'ונסכיה', בתוספת האות יו"ד, ונאמר
בקרבנות היום השביעי 'ומנחתם ונספיהם וגו' במספרם במשפטים',
ובשאר הימים נאמר 'כמשפט', ויש כאן אות מ"ם מיותרת, הרי
שכתבה התורה בפרשת מוספי חג הסוכות אותיות מ"ם יו"ד מ"ם
מיותרות. הרי כאן בצירוף האותיות, תיבת מ"ם, מכאן רמז למצות
ניסוף חטים מן התורה. וממצוה זו הבאה לרצות על חטים, למד
רבי יהודה בן בתירה שיש גם להזכיר גבורות גשמים בחג. שואלת
הגמרא: ומאי שנא בשני דנקט – מדוע נקט רבי יהודה בן בתירה
שמתחילים להזכיר מהדיום השני. מבארת הגמרא: כיון דרבי רמיין
לה בקרא בשני הוא דרמיין – שהיתור הראשון בפסוקים נכתב
ביום השני, הלכך בשני מְזַכֵּרין – מתחילים להזכיר.
שנינו בברייתא: רבי עקיבא אומר, בשני בָּחַג הוא מְזַכֵּר. מבארת
הגמרא: רבי עקיבא למד את דינו מכך שנאמר בקרבנות של היום
השני 'ונסכיה' בלשון רבים, ויש לדרוש שבשני ניספיהם תיבת
מְזַכֵּר, אחר ניסוף חטים ואחר ניסוף חטים. וכיון שמצאנו ביום
השישי מקור לניסוף חטים ושבא לרצות על חטים כדלעיל, לכך
מתחילים להזכיר גשמים ביום זה. שואלת הגמרא: ואימא תרייהו
דחמרא – שמא נאמר שכוונת התורה להוסיף ולנסך על קרבן
התמיד כמות כפולה של יין מזה שבכל יום, ומניין לנו לחדש מכאן
מצות ניסוף חטים. מתרצת הגמרא: רבי עקיבא סבר לה כרבי
יהודה בן בתירה, דאמר רמיין מ"א – שנרמז בפסוקים של חג
הסוכות מ"ם יו"ד מ"ם לניסוף חטים, ולכן סבר שהריבוי בתיבת
'ונסכיה' בא להוסיף ניסוף חטים.

אליה אלהים ויפתח את רחמיה, הרי שהקב"ה בעצמו פתח רחמה.
מפתח של תחיית המתים מנין, דכתיב (דחזקאל לו יא) 'וידעתם כי
אני ה' בפתחי את קברותיכם', הרי שהקב"ה בעצמו מחיה מתים.
במשפחה ובארץ ישראל אומר, אף מפתח של פְּרִיָּה נמצא בידיו
של הקב"ה ואינו נמסר לשליח, דכתיב (תהלים קמה טז) 'פִּתְחָה אֶת
יְדֶיךָ וגו' ומשביע לכל חי רצון.
מקשה הגמרא: ורבי יוחנן מאי מעמא לא קא חשיב להא – מדוע
לא מנה פרנסה בכלל המפתחות שלא נמסרו לשליח. מתרצת
הגמרא: אמר לך רבי יוחנן, נְשָׂאִים היינו פְּרִיָּה, כיון שעל ידי
הגשמים גדלים זרעים ופירות לפרנסת העולם, לכך כשמנה מפתח
של גשמים אף מפתח של פרנסה בכלל.
שנינו במשנה: מאימתי מזכירין גבורות גשמים, רבי אליעזר אומר,
מיום טוב הראשון של חג כו'.
הגמרא מבררת מנין למד זאת רבי אליעזר: איבעיא להו, רבי
אליעזר מהיבא גמיר לה – מהיכן למד שמתחילים להזכיר גשמים
מיום טוב הראשון של חג, האם ממצות נטילת לולב גמיר לה – למד
זאת, שהרי באה לרצות על חטים העתידים לרדת בימות
הגשמים, וכשם שמצוה זו מתחילה ביום טוב ראשון של חג, כך
יש לרצות על חטים מיום זה ואילך אף בהזכרת הגשמים בתפילה.
או ממצות ניסוף חטים על גבי המזבח גמיר לה, שהרי אף היא באה
לרצות על חטים, ומצוותה מיום ראשון של חג, וממנה למד רבי
אליעזר שהגיע הזמן לרצות על חטים גם בתפילה. ומבארת
הגמרא את החילוק בין צדדי הספק: האם מלולב גמיר לה, ואם כן
מה לולב מצוותו ביום ולא בלילה, אף הוזכרה של הגשמים מתחלת
ביום – משחרית של יום טוב. או דלמא, מניסוף חטים גמיר לה, ואם
כן מה ניסוף חטים כשר מאורחא – מהלילה, דאמר מר ברייתא
במסכת תמורה (יד.) על הפסוק (במדבר כט יח) 'ומנחתם ונספיהם',
מלמד שהמנחות והנסכים כשרים להיקרב אפילו בלילה שלאחר
הקרבן הקרבן, אף הוזכרה מאורחא, ונתחיל להזכיר גבורות
גשמים כבר מתפילת ערבית של ליל יום טוב.
הגמרא פושטת את הספק: תא שמעי, דאמר רבי אבהו, לא למדה
רבי אליעזר אלא מלולב. הגמרא מביאה שתי לשונות במקור דבריו
של רבי אבהו: איבא דאמר – יש שאמרו שרבי אבהו נאמר גמיר
לה – כך קיבל מרבותיו. ואיבא דאמר, מתניתא שמעי ליה – היה
לו ברייתא שמפושט בה כן.
מבררת הגמרא: מאי היא – איזו ברייתא היא. דתניא, מאימתי
מזכירין על הנְשָׂאִים, רבי אליעזר אומר, משעת נטילת לולב –
משחרית של יום טוב הראשון של חג ומבואר שרבי אליעזר למד
דין הזכרת גשמים ממצות לולב, ולכן מתחילין להזכיר רק
משחרית. רבי יהושע אומר, משעת הנחתו, כלומר מהדיום השביעי
של החג בו מניחים את הלולב מליטלו שוב.
ממשיכה הברייתא: אמר רבי אליעזר לרבי יהושע, הואיל וארבעת
מינין הללו (שנוטלים עם הלולב) אינן באין אלא לרצות על חטים,
שהגשמים בשנה זו ירדו לברכה, ובאים לרמוז, שכשם שארבע מינין
הללו אי אפשר בהם בלא מים – שאינם יכולים לגדול בלא גשמים,
כך אי אפשר לעולם בלא מים, אם כן ראוי ללמוד את זמן הזכרת
הגשמים מזמנה של מצוה זו.
אמר לו רבי יהושע לרבי אליעזר, והלא נְשָׂאִים היורדים בָּחַג אינו
אלא סימן קללה, ואם כן אין ראוי להזכירם בחג. אמר לו רבי
אליעזר, אף אני לא אמרתי לשהל – לבקש מהקב"ה שיריד
גשמים, שאכן סימן קללה הם בחג, אלא רק להזכיר גבורות של
הקב"ה שמוריד גשמים בזמן הראוי להם. וכשם שתחיית המתים
מְזַכֵּר כל השנה בלילה, ואינה אלא ביום – לעתיד לבוא, כך
מְזַכֵּר גבורות גשמים כל השנה ואינן אלא ביום – בימות
הגשמים. ולפיכך, אם בא ואם חפץ להזכיר כל השנה בלילה,
מְזַכֵּר, ואף בימות החמה, אלא שאינו חייב בכך אלא בימות
הגשמים.